

SARAJEVSKE ČESME – NEKADA I DANAS

 HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
BOSNA I
HERCEGOVINA

Globalni kontekst

Čovječanstvo od svog nastanka živi u simbiotskom odnosu sa planetom Zemljom, no upitno je kakva je to vrsta simbioze – parazitizam, komensalizam ili mutualizam.

“Kada pokušamo razabrati bilo šta samo po sebi, otkrivamo da je to što posmatramo vezano za sve drugo u svemiru. U tom velikom lancu uzroka i posljedica niti jedna činjenica ne može se razmatrati u izolaciji.” – John Muir

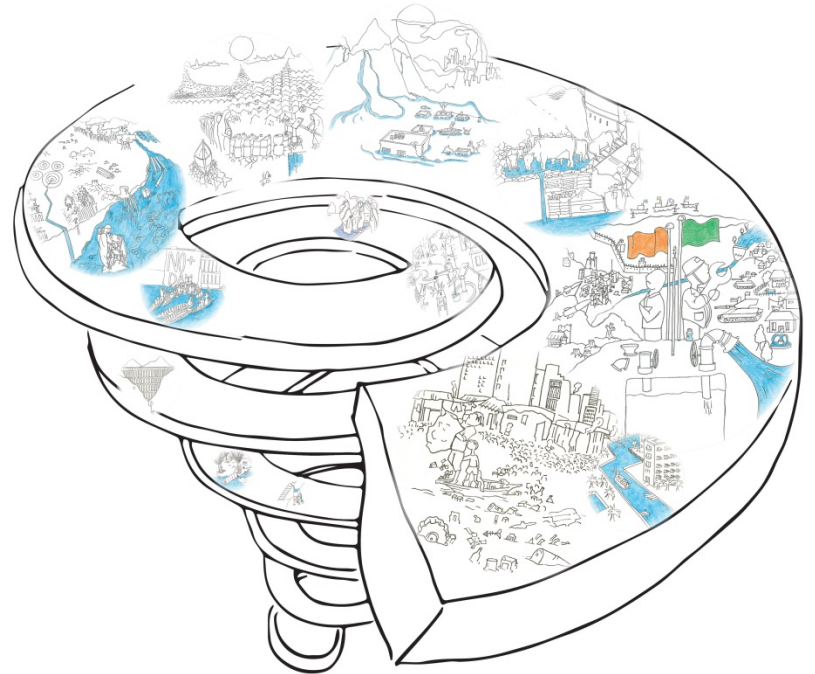
Izvor: <https://newatlas.com/anthropocene/45151/>

Hidrosocijalni ciklus

Hidrosocijalni ciklus pretpostavlja ideju da je čovječanstvo jedan od bitnih elemenata u procesu vodenog ciklusa. U tom smislu hipoteza nalaže da ljudi u velikoj mjeri utiču na ekološku pravednost pristupa, potrošnje i distribucije vode.

Jamie Linton predlaže da postoje dvije vrste vode definirane društvenim strukturama i fizičkom infrastrukturu koja ih distribuira. On pod tim implicira postojanje javnih česmi kao izraz jednakosti ishoda – izvor vode koji omogućava pristup svima koji je trebaju, uzoran prikaz ekološke pravde; kao i postojanje flaširane vode, koja vodu kao prirodni resurs koji je u biti kolektivno vlasništvo cjelokupnog globalnog ekosustava prepakuje i pretvara u konzumeristički proizvod koji služi profitu – akumulaciji kapitala.

Izvor: <http://www.ruthmacdougall.work/Hydrosocial-Cycle>

Tradicija građenja javnih česmi

U Sarajevu i generalno Bosni i Hercegovini se za vrijeme nekoliko stoljeća vladavine Osmanskog carstva razvila kultura građenja javnih česmi i ta se kultura održala u javnoj svijesti do danas.

Javne česme se grade da bi se ljudima omogućio pristup pitkoj vodi, a jako često se te česme podižu u spomen nekome (hajr česme), te u tim slučajevima spadaju i pod kategoriju spomen-obilježja.

J.Č. Bjelave

Česma na Sedreniku

Autor fotografija: Dr. sci. Emira Hukić

Sarajevske česme nekad i danas

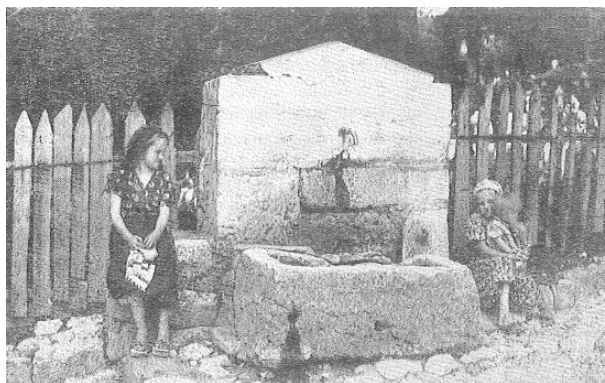

U knjizi pod naslovom: „Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu“, objavljenoj 1939. godine, Hamdija Kreševljaković je opisao vodovodne sisteme u Sarajevu i različite tipove objekata koji su za te sisteme bili vezani u to vrijeme .

Kreševljaković je uložio ogroman trud u dokumentovanje i opisivanje postojećih očuvanih javnih česmi u Sarajevu kroz pregled literature i terenske posjete. On je istakao da je u Sarajevu u posljednjim danima osmanske vladavine postojalo 156 javnih česmi i da ih je snabdijevalo 68 različitih vodovoda.

Značaj ove knjige je nemjerljiv za savremena istraživanja na temu sarajevskih česmi, jer daje čvrstu osnovu za poređenje postojećih konstrukcija česmi sa onima koje su postojale prije skoro 100 godina, a i prije toga.

Potrebno je napomenuti da postoje materijalni izvori i iz ranijih vremena, poput Putopisa Avlije Čelebije, iz kojih je Kreševljaković crpio informacije pri izradi već spomenute knjige.

Češma u Vrh Budakovića

*Izvor: Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu
Autor: Foto Suljagić*

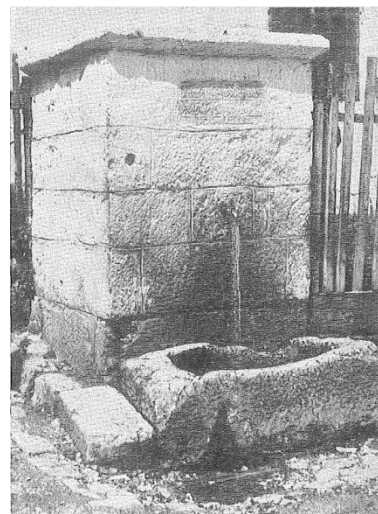

J. Č. Vrbanjuša

Autor: Dr. sci. Emira Hukić

Sarajevske česme nekad i danas

Javna česma Alifakovac nalazi se u ulici Alifakovac i ugrađena je u zid mezarja Alifakovac. Hamdija Kreševljaković je evidentirao da je na Alifakovcu prije skoro 100 godina postojala česma. Napisao je da je česma izvorno izgrađena prije 1780. godine, budući da zapisi iz kojih je crpio podatke govore da je na ovom mjestu bila porušena česma koju je obnovio sudija Ahmed ef. Jahaj-zade 1780. godine. Kreševljaković također spominje da je pjesnik Mejlija Derviš Muhamed napisao pjesmu na arapskom jeziku koja je uklesana u ovu česmu. Prema Kreševljakoviću prevod ove pjesme glasi: „Prvi među kadijama Jahja efendija zade je ovom vodom u ime Boga gasio žeđ onima kojima je bila potrebna. Ovaj hajrat je u ime Boga podigao onaj veliki čovjek i za dušu svoga sina sevab poklonio. Neka kod Velikog Boga ovaj hajr bude primljen! Ovim djelom neka se obraduje visoka duša munlina. Odjedamput je, Mejlijo, tarih ovakav iz pera pao: Munla efendija je doveo vrelo života.“ Kreševljaković je također zapisao da je ova česma još jednom obnovljena nekoliko godina prije nego što ju on spominje u svojoj knjizi, te da je originalni natpis ovom prilikom sačuvan i reintegriran u česmu.

Bijela česma na Vratniku

*Izvor: Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu
Autor: Foto Suljagić*

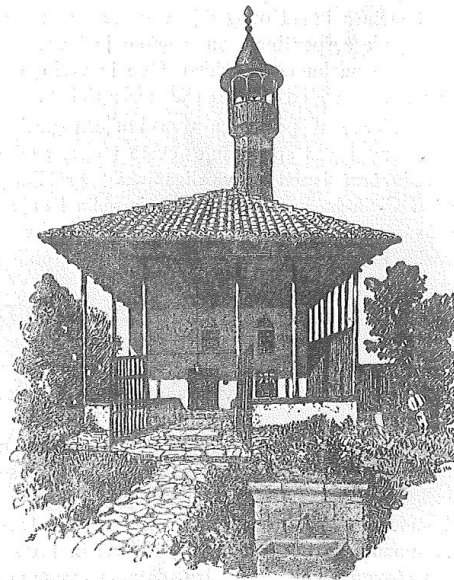
J. Č. Alifakovac

Autor: Dr. sci. Emira Hukić

Sarajevske česme nekad i danas

Javna česma Terzibašina, nalazi se u Terzibašinoj ulici. Tačna adresa na kojoj se nalazi ova česma je Terzibašina 13 i nalazi se s desne strane ulaza u dvorište Terzibašine džamije koja je, prema Kreševljakoviću, sagrađena negdje između 1526. i 1565. godine. Kreševljaković u svojoj knjizi opisuje česmu pod nazivom „Česma na Koki“ koja se nalazi s desne strane ulaza u dvorište Terzibašine džamije, na istom mjestu gdje se danas nalazi Terzibašina česma. To je pokazatelj da je ista česma vrlo vjerovatno sačuvana i u prošlom stoljeću, samo je promijenila naziv. Također je naveo da je ova česma priključena na gradski vodovod 1907. godine. Ova česma je ugrađena u dvorišni zid džamije i u potpunosti je izrađena od prirodnog kamena. Potporni dvorišni zid je izgrađen kao zid od kamenih komada nekonzistentne veličine, glavni dio česme izveden je istovijetnih kamenih blokova.

Česma na Koki

Izvor: Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu

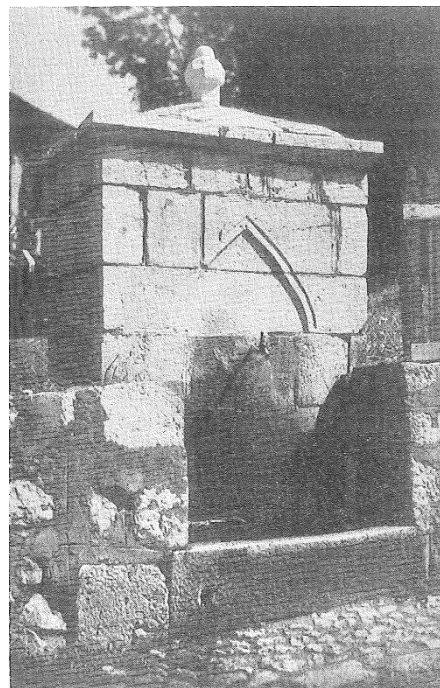
J. Č. Terzibašina

Autor: Dr. sci. Emira Hukić

Sarajevske česme nekad i danas

Ova česma nalazi se u Bakarevićevoj ulici. Ugrađena je u avlijski zid džamije Kekeki Sinana Bakarevića, koja je sagrađena prije 1515. godine. U vrijeme kada je Hamdija Kreševljaković pisao svoju knjigu ova česma je postojala skoro u istom izgledu u kojem se nalazi i dan danas, a tada se česma zvala „Švrakina česma“. Kreševljaković je napisao da je pronašao prvi spomen ove česme koji datira iz 1773. godine, ali da je ona, po njegovom mišljenju, mnogo starija od toga. To je temeljio na pretpostavci da je stari vodovod koji je tu postojao završavao neposredno uz džamiju Kekeki Sinana Bakarevića, te da je i vodovod i džamiju sigurno gradio isti čovjek – Keketži Sinan. Napisao je i da je česma premještena na novu lokaciju prilikom sanacije avlijskog zida džamije 1902. godine, te da je prilikom ovih popravki staro korito napuklo i zamijenjeno je novim.

Švrakina česma

*Izvor: Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu
Autor: Foto Suljagić*

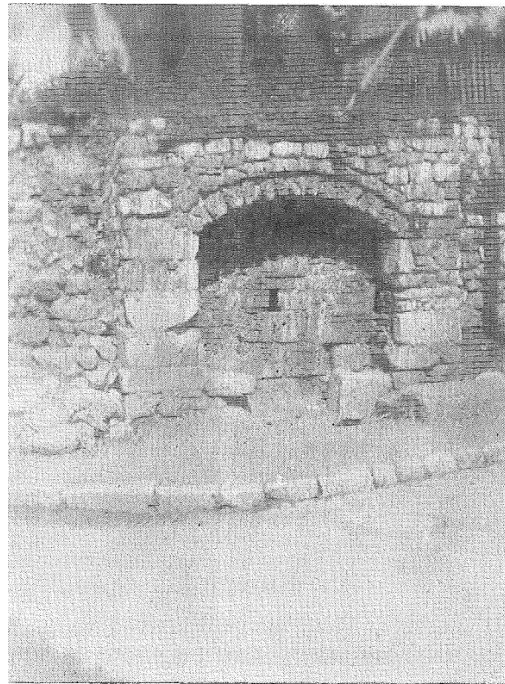
J. Č. Bakarevića

Autor: Dr. sci. Emira Hukić

Sarajevske česme nekad i danas

Javna česma na uglu Josipa Štadlera nalazi se na uglu ulice Josipa Štadlera i Logavine ulice. Spada među one česme koje u harmoniji s okolnim mikrourbanim kontekstom posjeduju izvjesnu količinu ambijentalne vrijednosti. Hamdija Kreševljaković je dokumentirao da je ova česma popravljena, zajedno sa potpornim zidom, 1930. godine, a prije toga 1733. godine. Prema njegovim riječima, ova česma se zvala „Feredžuša“ i prvobitno je sagrađena 1624. ili 1625.. godine. Usporedba historijske fotografije i izgleda fontane tijekom obilaska pokazuje da je obnavljana barem još jednom nakon vremena kada je o njoj pisao Kreševljaković, ali zadržala je oblik niše u potpornom zidu.

Feredžuša

*Izvor: Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu
Autor: Foto Suljagić*

J. Č. Ugao Josipa Štadlera

Autor: Dr. sci. Emira Hukić

Sarajevske česme nekad i danas

Javna česma Ugao Majevička nalazi se u ulici Prijeka Česma. Kreševljaković u svojoj knjizi navodi da je ova ulica dobila ime po česmi „Prijeka Česma“ koja je tu nekada postojala. On je opisao ovu česmu kao ugrađenu u potporni zid ispod ulice Prijeka Česma navodeći i da je imala drveno korito. Napomenuo je i da je ova česma priključena na gradski vodovod 1895. godine. Ne može se sa sigurnošću zaključiti da je nova česma na bilo koji način povezana sa starom zbog razlike u izgledu, ali postoji određena naznaka da nalaze se na istoj lokaciji, što se može zaključiti po tome što je i nova česma uklopljena u potporni zidani zid ulice Prijeka Česma. Prema riječima mještana, nova česma je obnovljena zahvaljujući izvjesnom Nuriji Arslanagiću. Česma je uvučena u potporni zid, izrađena je od betona i prirodnog kamena i ima ukras u obliku polukruža na prednjoj strani.

Prijeka česma

*Izvor: Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu
Autor: Foto Suljagić*

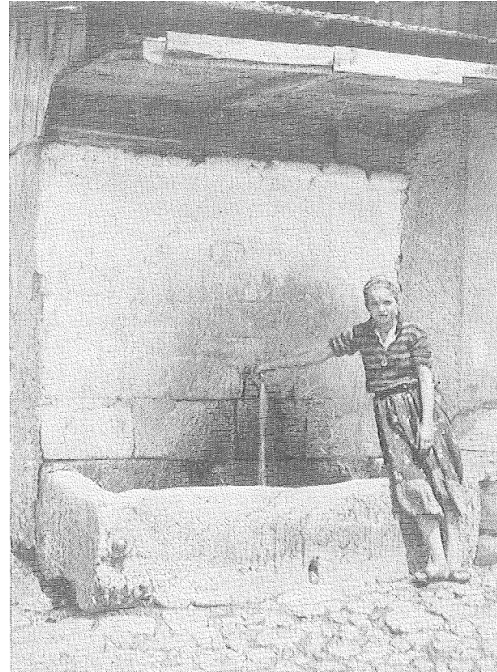
J. Č. Ugao Majevička

Autor: Dr. sci. Emira Hukić

Sarajevske česme nekad i danas

Javna česma Kesa nalazi se na uglu ulice Mandrina i ugrađena je u dvorišni zid stambenog objekta. Prema historijskim zapisima ova česma je izuzetno stara, jer natpis iznad česme datira iz 1850. godine, ali se po trošnom stanju korita već tada dalo naslutiti da je mnogo starija. Kreševljaković je također pisao da je česma tada bila u sklopu Madžine kuće. Historijska fotografija i obilazak terena pokazali su da je sadašnji izgled česme gotovo isti kao prije 100 godina. Još uvijek je ugrađena u zid stambenog objekta, a korito danas izgleda gotovo isto kao i tada uz malu promjenu – rupa koja je služila za odvod vode iz bazena sada je začepljena. Cijela fontana je izgrađena od prirodnog kamena.

Kesa

*Izvor: Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu
Autor: Foto Suljagić*

J. Č. Kesa

Autor: Dr. sci. Emira Hukić

Sarajevske česme nekad i danas

Javna česma Bjelave nalazi se na raskrsnici ulica Bjelave i Zaima Šarca ugrađena u zid objekta i okrenuta prema raskrsnici. Prema Kreševljakoviću ova je česma priključena na gradski vodovod 1907. godine, a u vrijeme kada ju je evidentirao, o njoj se nije moglo pronaći više podataka. Usporedba historijske fotografije snimljene prije gotovo 100 godina i stanja u kojem je česma bila tijekom obilaska otkriva da se česma nije puno promijenila u pomenutom vremenskom periodu. Jednodijelno kameno korito izgleda nepromijenjeno, budući da su isti oblik i oštećenja jasno vidljivi kako na povijesnoj fotografiji, tako i na fotografijama snimljenim tijekom obilaska lokaliteta. Također je uočljivo da je ovaj kameni komad vrlo star zbog evidentne trošnosti..

Česma Gornje Bjelave

*Izvor: Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu
Autor: Foto Suljagić*

J. Č. Bjelave

Autor: Dr. sci. Emira Hukić

Sarajevske česme kao urbani mobilijar

Javne česme predstavljaju važan javni servis u današnjem dobu. U Sarajevu je potrebno održati tradiciju integriranja česmi u urbano tkivo. To bi se moglo postići promovisanjem zdravstvenih i ekoloških prednosti pitke vode iz javnih česmi kao alternativu flaširanoj vodi ili drugim vrstama flaširanih pića. Jedan od koraka koji bi trebalo poduzeti je podizanje kolektivne svijesti javnosti o problemima koje plastične boce stvaraju kako u lokalnom ekosistemu, tako i u globalnom, kroz promovisanje edukativnih sadržaja, organiziranje edukativnih radionica i sl.

Također je potrebna redovita provjera kvaliteta vode na svim mjestima besplatne isporuke pitke vode – javnim česmama, a ne samo na pojedinim mjestima.

Česma na Sedreniku

Autor: Dr. sci. Emira Hukić

Zaključci i daljni koraci

- Svi pronalasci ovog istraživanja indiciraju da javne česme zaista jesu jedan od ključnih elemenata tradicije i kulture življenja Sarajeva.
- Česme koje u Sarajevu postoje stotinama godina su osim svog funkcionalnog aspekta ujedno i fragmenti memorije, fizičke manifestacije prošlosti, zbog čega treba da se svrstaju u kategoriju materijalne baštine.
- Postojeće česme je potrebno očuvati i redovno održavati kako ne bi bile zapuštene.
- Potrebno je izraditi sistematski registar svih postojećih javnih česmi u Sarajevu.
- Potrebno je izgraditi i nove česme na strateškim pozicijama kako bi se pristup besplatnoj pitkoj vodi omogućio različitim ciljnim skupinama.
- Najbolji alati za određivanje optimalnih lokacija za nove česme su GIS sistemi (Geografski informacioni sistemi), budući da omogućavaju najbržu obradu velike količine podataka, osim toga, potrebno je uraditi i detaljno anketiranje populacije kako bi se objektivno odredila potreba za česmama na određenim lokacijama.
- Nakon određivanja objektivnih lokacija, za sami dizajn česmi potrebno je raspisati javni konkurs kako bi se došlo do najboljih rješenja koja bi se dobro uklapala u postojeći kontekst u kompozicionom smislu